

Oorspronkelijke titel: The Practical Encyclopedia of Calligraphy

© 2006 Anness Publishing Ltd

Uitgever: Joanna Lorenz
Ontwerp: Jane Lanaway en Kevin Knight
Fotografie: wg photo

© 2007, 2017 Nederlandstalige editie:
Veltman Uitgevers, Utrecht

Redactie en productie Nederlandstalige editie: Textcase,
Hilversum

Vertaling voor Textcase: Coby van Diemen
Opmaak: De ZrIJ, Utrecht
Omslagontwerp: Fenatic, Oostwold
Beeldmateriaal omslag: © Shutterstock

ISBN: 978 90 483 2052 3

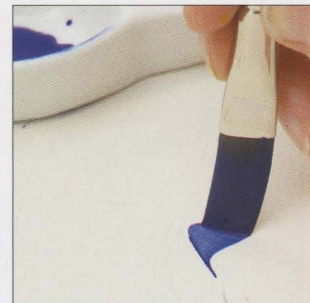
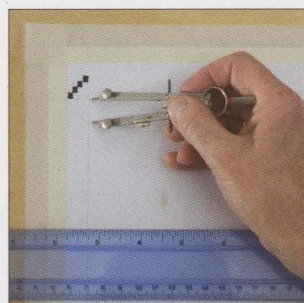
3e, gewijzigde druk 2022

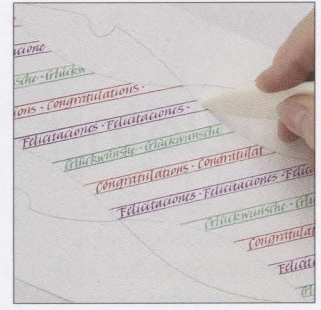
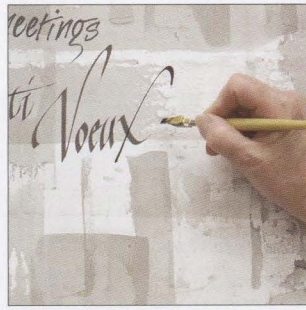
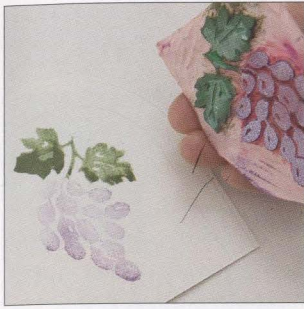
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of op enigerlei wijze openbaar gemaakt, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor meer informatie: www.veltman-uitgevers.nl

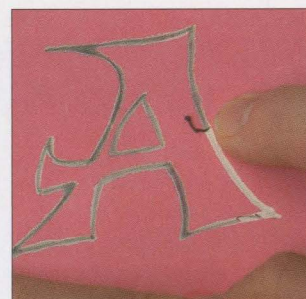
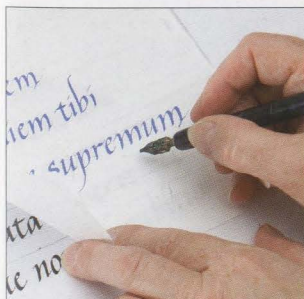
Inhoud

Inleiding	6
De oorsprong van de kalligrafie	8
Aan de slag	16
Pennen	18
Inkt en verf	20
Papier	22
Verguldmaterialen	24
De werkplek	26
Elementaire kalligrafie	28
Lay-out en ontwerp	32
Alfabetten	34
Foundational	36
Romeinse kapitalen	40
Unciaal	44
Gotisch	48
Versaal	52
Italiek	56
Gekruld italiek	60
Rustiek	64
Karolingisch	68
Copperplate	72
Batarde	76
Neuland	80
Kalligrafische technieken	84
Gekruld italiek	86
Penpatronen	88
Trekpen	90
Schrijven met een penseel	92
Een pen maken van balsa, riet of een veer	94
Letters uitsnijden	96
Embossen	98
Achtergrondlagen	100
Beschermlak	102

Vergulden	104	Geverfde letters op een T-shirt	180
Boekbinden	106	Verjaardagskaart met beschermlak	182
Digitale kalligrafie	108	Cadeaupapier met geverfde achtergrond	184
Gescande handgeschreven kalligrafie	110	Bestempeld cadeaupapier	186
Digitale kalligrafie op het scherm creëren	112	Envelop met tekst in copperplate	188
Digitale effecten	114	Duifkalligram	190
Geprinte, digitale kalligrafie	116	Geschilderd monogram	192
Galerie	118	Geïllustreerde placemats en onderzetters	194
Kalligrafische toepassingen	130	Boekenlegger met beschermlak	196
Geverfde letters op een lint	132	Diagonaal beschreven wenskaart	198
Citaat in overlopende kleuren	134	Negatief afgedrukt ex libris	200
Gekrulde sierletters	136	Boekje met eenvoudige Japanse bindvorm	202
Woord in beschermlak op bonte achtergrond	138	Tekst in subtiele kleuren	204
Gedicht met bladstempels	140	Kaart met uitgesneden letter	206
Versierd cadeaudoosje met kaartje	142	Briefhoofd met embossing	208
Boodschap op kussenvormig doosje	144	Alfabet op gevlochten papier	210
Bestempeld wijnetiket	146	Bureaublad met digitale kalligrafie	214
Notitieboekje met grote letters	148	Wandversiering met geschilderde letters	216
Decoratief harmonicaboek	150	Experimentele letters	220
Driehoekig boekje met gecentreerde tekst	152	Vergulde letter	224
Boekje in lotusbloemvorm	154	Citaat op bronzen achtergrond	228
Bestempelde tafelkaartjes	158	Verguld dierenriemteken	232
Versierde magneten of badges	160	Geïllumineerde letter	236
Driedimensionale kaarten	162	Vergulde cadeaudoos	238
Muismat met digitale kalligrafie	164	Waaierboek	240
Karolingische rol	166	Eenvoudig galerieboekje	242
Computertekst met gekalligrafeerd woord	168	Certificaat met digitale kalligrafie	244
Persoonlijk cadeaupapier	170	Cd-hoesje met digitale kalligrafie	246
Geverfde letters op een zakdoekje	172	Verklarende woordenlijst	250
Eeuwigdurende kalender	174	Verkoopadressen	252
Golvende tekst op pastel	178	Register	254
		Verantwoording	256

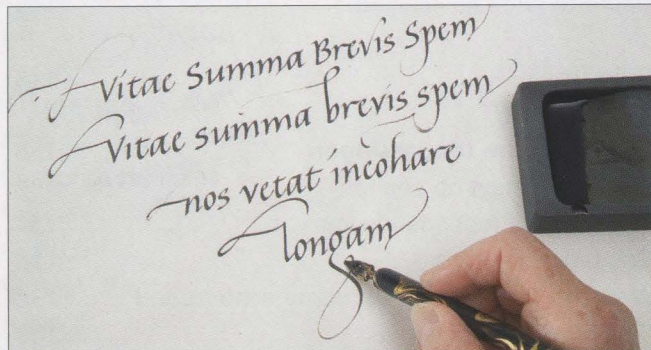
Inleiding

Kalligraferen is een fascinerende en boeiende bezigheid, die nog net zo origineel is als tijdens het ontstaan bij de oudste beschavingen. Om iedereen die belangstelling heeft voor mooie letters te inspireren, komt in dit boek zowel de rijke kalligrafische traditie als de moderne technische ontwikkeling aan de orde. Verder bevat het instructies over de basistechnieken, en alfabetten met praktische oefeningen. De gevarieerde toepassingen zijn ontwikkeld om de vaardigheden van zowel de beginnende als de ervaren kalligrafen verder te ontwikkelen.

Om de huidige lettervormen beter op waarde te kunnen schatten, krijgt u eerst een overzicht van de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van het geschreven woord, met de praktische toepassingen ervan. Vroeger bestond de taak van de kalligraaf louter uit het vastleggen van gegevens en het maken van documenten en aktes. Met de uitvinding van de boekdrukkunst is dat volledig veranderd. Tegenwoordig worden kalligrafen en illuminatoren wereldwijd beschouwd als kunstenaars in plaats van ambachtslieden. Met oude en nieuwe technieken brengen ze het geschreven woord tot grotere hoogten, en door zelfstandig werk te creëren van losse woorden en letters hebben ze een heel nieuwe kunstvorm ontwikkeld.

Het deel *Aan de slag* is gewijd aan de materialen en

hupmiddelen die u nodig hebt, en aan de elementaire beginselen van de kalligrafie. Tevens vindt u er richtlijnen om een lay-out te maken en een ontwerp – een nuttig naslagwerk voor later. Het deel *Alfabetten* bevat twaalf kalligrafische handschriften om te oefenen, met een toelichting van de karakteristieken van elk schrift aan de hand van historische voorbeelden. U krijgt uitgelegd hoe de letters worden gevormd, in welke categorieën ze vallen en hoe u veelgemaakte fouten kunt vermijden. De bijgaande oefeningen helpen u gevoel voor het schrift te ontwikkelen en op den duur het schrift te kunnen kiezen dat uw tekst op de gewenste manier uitdrukt.

Vakgereedschap ▼

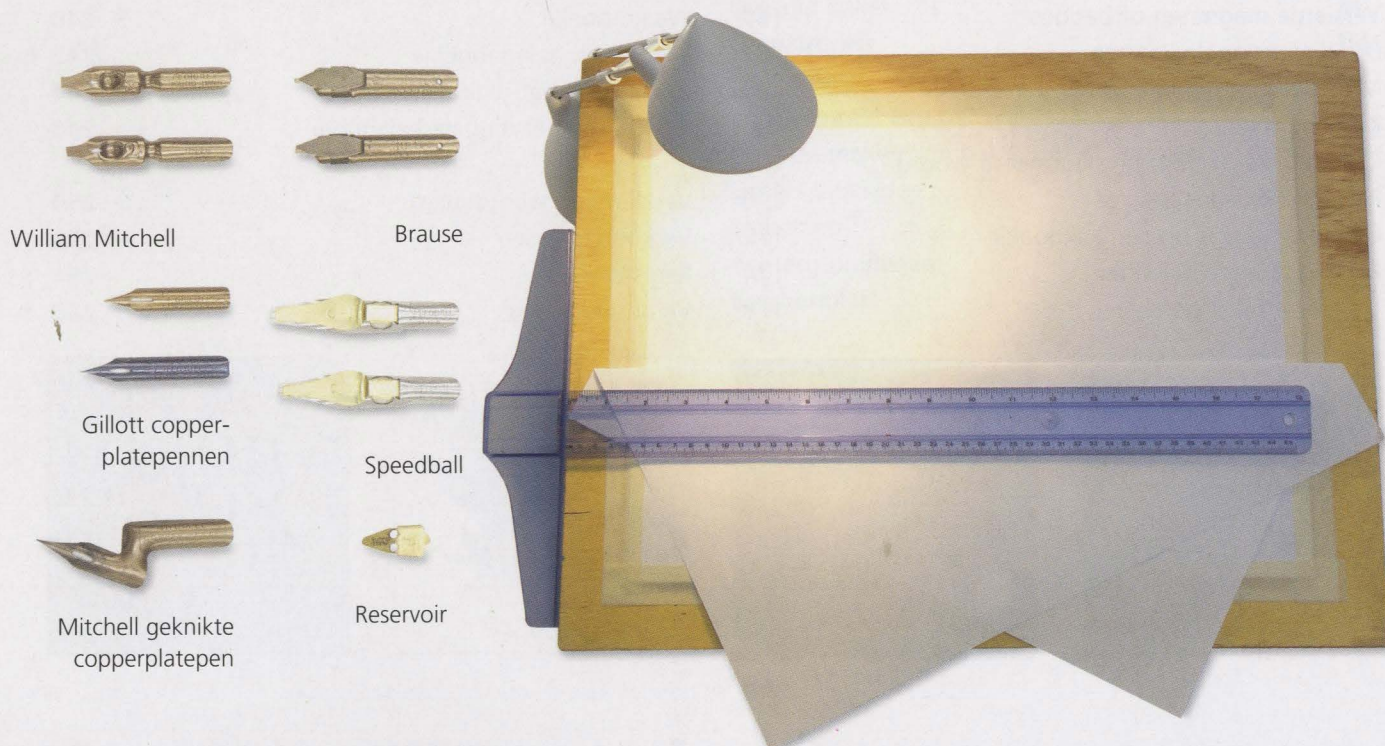
Een selectie van de vele beschikbare indooppennen. Met dit soort pennen maakt u de scherpste lettervormen. U kunt er ook een los reservoir op schuiven.

Schuin tekenbord ▼

Op een schuin aflopend tekenbord schrijft u het prettigst. Uw rug blijft recht en uw schouders en schrijfarm meer ontspannen. Ook is de hoeveelheid inkt die uit de pen vloeit beter te reguleren.

Schrijfgerei ▲

Bijna elk schrijfgerei waarmee verschillende streken zijn te maken, is geschikt voor het kalligraferen. Een indoopen moet steeds van nieuwe inkt worden voorzien.

Het ideale cadeau ◀

Met kalligrafische technieken kunt u mooie cadeaus maken, zoals dit lotusvormige boekje met spiraalvormig schrift.

Creatieve toepassingen ▼

Met witte, gekalligrafeerde letters kunt u van eenvoudig bruin papier prachtig cadeaupapier maken.

Hoewel beheersing van de lettervormen het belangrijkste aspect is van het kalligraferen, komt uw werk het beste uit in combinatie met andere toegepaste vaardigheden. In het deel *Kalligrafische technieken* wordt beschreven hoe u van een stuk tekst op talrijke manieren een kunstwerk kunt maken, bijvoorbeeld door te schrijven met een penseel, een gekleurde achtergrond aan te brengen, letters uit te snijden en te vergulden, en een boekje te binden. Ook is er aandacht voor digitale kalligrafie. Alle technieken worden stap voor stap met voorbeelden uitgelegd. In het deel *Galerie* vindt u inspirerende voorbeelden van de kalligrafische mogelijkheden die in ieders bereik liggen.

Het laatste deel van dit boek bevat een groot aantal praktische toepassingen – voor zowel traditionele als digitale kalligrafie die oplopen in moeilijkheidsgraad. De eerste zijn bedoeld voor de beginnende kalligraaf en de middelste voor iemand met enige ervaring. Een getalenteerde kalligraaf kan aan de slag met de ingewikkeldste toepassingen achterin.

Eerst moet u echter de lettervormen van een bepaalde toepassing goed beheersen. Oefen het betreffende schrift, totdat u het redelijk spontaan en vloeiend kunt schrijven, dat wil zeggen, totdat u de letters kunt schrijven zonder voortdurend naar het voorbeeldalfabet te moeten kijken. Goede kalligrafie berust in de eerste plaats op goed opgebouwde lettervormen, ten tweede op de vrijheid van uitvoering en ten slotte op individuele expressie.

Elke toepassing kan ook worden uitgevoerd in een ander handschrift. Kies een schrift dat binnen uw mogelijkheden ligt. Houd bij het maken van elk werkstuk goed de volgorde van de stappen aan en sla er geen over. Ontwikkel ook eigen ideeën en werkmethoden. Hoe uw vaardigheden zich ook ontwikkelen, u zult merken dat kalligraferen een enorm bevredigende en zinvolle tijdsbesteding is.

Pennen

Er zijn kalligrafiepen in vele soorten en maten, hoewel de meeste leveranciers maar over een beperkt aanbod beschikken. De pen moet een brede punt van minimaal 2 mm hebben. Voor linkshandigen zijn pennen met vierkante punten of links afgeschuinde punten zeer handig.

Veel kalligrafen werken het liefst met een losse metalen 'indoopen', omdat deze geschikt is voor allerlei soorten inkt en verf, al dan niet gemengd of verdund. In tegenstelling tot wat de naam doet vermoeden, hoeft de pen niet altijd te worden ingedoopt. U kunt de punt ook bestrijken met een penseel met plakkaatverf, wat een regelmatige verftoevoer en letters van gelijke dikte oplevert. De beste metalen pennen zijn gemiddeld naar de traditionele ganzenveer, die buigzaam en scherp is. De losse pen is het beste alternatief voor de moderne kalligraaf die niet beschikt over de tijd of kennis om zelf een ganzenveer te maken.

Er zijn pennen verkrijgbaar in zeer uiteenlopende breedtematen. Met een punt van 2,5 cm kunt u met royale armbewegingen op een groot affiche schrijven, terwijl u met een smalle punt van 1 mm of nog kleiner, zeer fijn kunt schrijven in een

boekje. Als u het elegante copperplateschrift wilt gebruiken, is een buigzame pen met een spitse punt het geschiktst. Normaal gesproken, en zeker als u net begint, is een middenmaat aan te bevelen, bij voorkeur 2,5 mm. Andere pennen die de kalligraaf ter beschikking heeft, zijn onder meer de grote posterpennen, automatic pennen in verschillende maten en trekpennen.

Viltstiften en vulpennen zijn het meest praktische kalligrafische schrijfgerei. Ze zijn verkrijgbaar in vrolijke kleuren en gaan vloeiend over glad papier. Vullingen op verfbasis zijn vooral geschikt om mee te oefenen, of voor tijdelijke toepassingen die niet lang aan licht worden blootgesteld, omdat de kleuren kunnen verbleken. Viltstiften moeten regelmatig worden vervangen, omdat ze na verloop van tijd zacht worden en minder scherp schrijven.

Omdat de maten niet gestandaardiseerd zijn, is het moeilijk pennen van verschillende merken met elkaar te vergelijken. Bij het ene merk is de kleinste breedte 6 en de grootste 0, terwijl de maten bij andere merken juist oplopen met de breedte. Begin daarom met een complete set pennen van één merk.

Losse pennen ►

Losse pennen zijn verkrijgbaar in verschillende breedten en merken. Bij sommige pennen maakt het inktreservoir deel uit van de pen; bij andere kunt u het er los op schuiven. Elke pensoort is verkrijgbaar in een ruime hoeveelheid puntbreedten, maar de maat-aanduidingen kunnen per leverancier verschillen. Pennen met een schuin naar rechts weglappende penvoet zijn niet geschikt voor linkshandigen, voor wie een vierkante of bij voorkeur links afgeschuinde pen beter is. Copperplatepennen zijn fijn en soms geknikt. Zeer grote pennen verbruiken veel inkt, die het beste met een penseel op de punt kan worden aangebracht.

Mitchell 1 1/2

Brause 1 mm

Mitchell 2 (links afgeschuind)

Brause 2 mm

Gillott 5 Copperplate

Reservoir

Gillott 8 Copperplate

Speedball C1

Mitchell
Copperplate geknikt

Speedball C2

Tip: de punt van een nieuwe indoopen moet soms eerst worden ontvet. Maak de punt schoon met afwasmiddel of speeksel en een zakdoekje, totdat er een inktlaagje blijft opzitten.

Tip: bevestig de pen op de juiste manier tussen de metalen tandjes van de houder en druk hem goed aan, zodat hij tijdens het schrijven niet kan bewegen.

Penhouder

Grotere pennen ▶

Er zijn speciale pennen ontwikkeld om grote letters op affiches te schrijven; de zogenoemde posterpennen. Een automatic pen kan elke richting op, levert een constante inkttoevoer en is geschikt voor zowel zeer dunne als zeer dikke lijnen. De pen heeft een gladde en een gekartelde kant, maar wordt met de gladde kant op het papier gebruikt. Als de pen op zijn smalle kant wordt gedraaid, wordt de lijn dun. Een trekpen is bedoeld om rechte lijnen te trekken met een liniaal, maar wordt ook gebruikt door kalligrafen die een vrije schrijfstijl willen hanteren. Dankzij het schroefelement kan de pen worden schoongemaakt en de lijndikte worden veranderd.

Amerikaanse posterpen

Automatic pen

Trekpen (breed)

Trekpen (technische tekenpen)

Zig kalligrafiestift (brede punt)

Zig kalligrafiestift (spitse punt)

Vulpen

Penseel met brede punt

◀ Andere pensorten

Het gebruik van ander schrijfgerei is afhankelijk van de persoonlijke smaak. Een viltstift is geschikt om snel mee te werken en kan eenvoudig worden meegenomen. Sommige soorten bevatten aan elke kant een punt van verschillende dikte. Een vulpen is praktisch, omdat de inkt in een handig inktpatroon zit en dus niet steeds hoeft te worden ingedoopt. Penselen met een brede punt moeten van veerkrachtig nylon zijn en niet van marterhaar (te slap) of varkenshaar (te stevig).

Tip: als u moeite hebt met het lezen van de penmaat bij het wisselen van pennen, koop dan een aparte houder voor elke pen en plak er een etiket op met de maat.

Penverzorging

Losse pennen gaan langer mee als u ze na gebruik schoonmaakt. Laat ze niet roesten. Bewaar pennen die u niet gebruikt, op een plaats met luchtcirculatie voor als ze nog vochtig zijn na het schoonmaken. Controleer of pennen die u in de houder bewaart, niet zijn gaan roesten. Laat pennen altijd liggend drogen, tegen de roestvorming.

1 Maak de pen schoon met de tandenborstel. Houd de pen boven de beker water, anders komt er water in de houder en gaat deze roesten.

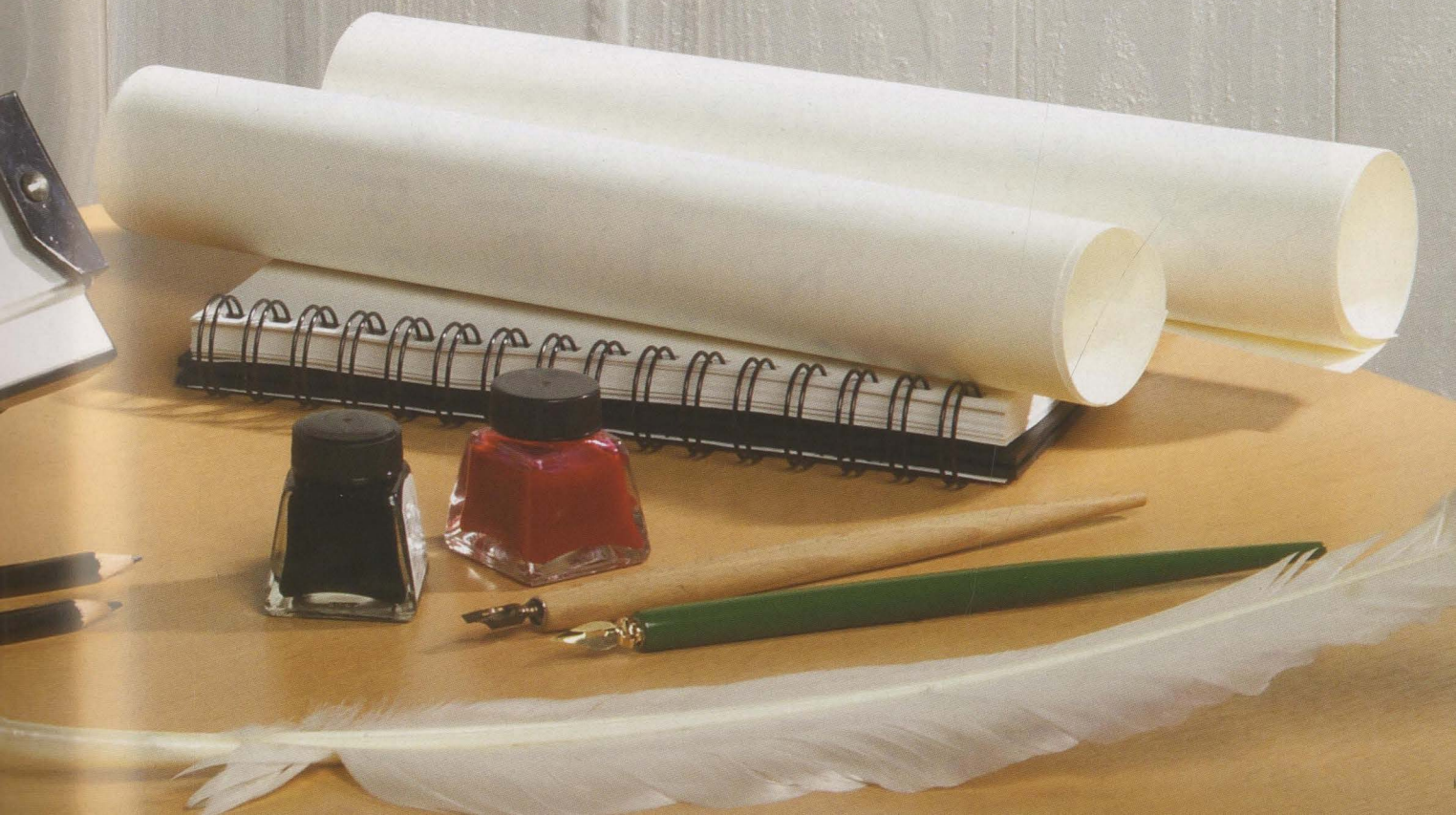
2 Droog de pen (en het opschuifbare reservoir) af met keukenpapier.

Benodigheden

- Beker water
- Oude tandenborstel
- Keukenpapier

Alfabetten

Bij het kalligraferen is het heerlijk een schrift te kunnen kiezen dat op de juiste manier uitdrukking geeft aan een tekst. In de loop der eeuwen zijn er honderden prachtige kalligrafische alfabetten ontworpen, waarvan er hier twaalf gedetailleerd worden gepresenteerd. Van elk alfabet zijn zowel de kapitalen als de kleine letters afgebeeld, waarbij steeds duidelijk is aangegeven wat de richting en volgorde van de afzonderlijke streken is. Kalligraferen is echter geen kwestie van slaafs de regels volgen. Er is gevoel nodig voor de stijl en het ritme van een schrift, dat u kunt ontwikkelen door de oefeningen bij het betreffende alfabet te doen. Bestudeer de veelgemaakte fouten en oefen elk schrift totdat u het vloeiend kunt schrijven.

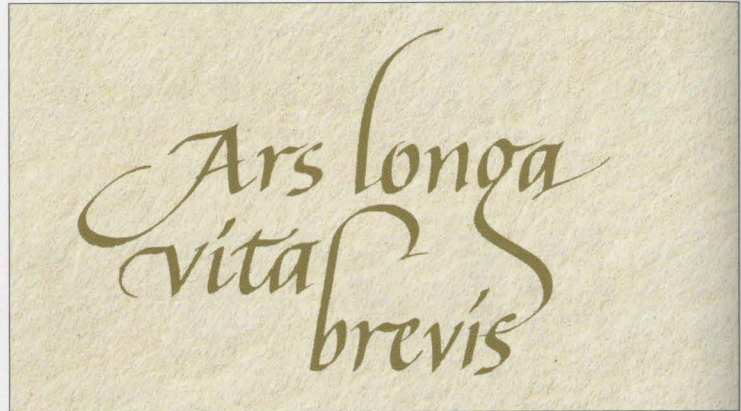
Gekruld italiaek

Het italiaek, dat tijdens de Italiaanse renaissance is ontwikkeld, was eleganter en ritmischer dan het gotische schrift dat inder tijd in Noord-Europa werd gebruikt. Gekruld italiaek is een modernere en uitbundigere versie van het formele italiaek en meer geschikt voor de hedendaagse kalligrafie. De letters zijn niet alleen licht en elegant, maar ook energiek. Dit komt voort uit de hoge snelheid waarmee ze worden geschreven. De letters hellen naar voren en hebben vertakkende bogen. De basisvormen zijn gelijk aan die van het formele italiaek, maar bij het schrijven wordt de pen minder vaak opgetild. De verhoudingen zijn gelijk: de x-hoogte van de kleine letters is vijf penbreedten en van de kapitalen zeven. De eigenlijke lettervormen zijn vrij recht. Alleen de eerste en laatste letterstreken beginnen of eindigen met een krul.

De gekrulde kapitalen in het italiaek zijn gebaseerd op de platte Romeinse kapitalen. De stokken en staarten ervan zijn het gemakkelijkst te verlengen met een krul. Hoe uitbundiger de versiering, hoe meer ruimte deze inneemt en hoe meer aandacht u moet besteden aan de lay-out. Versier uw letters niet té uitbundig. Het maakt de letter moeilijker leesbaar en minder

mooi. Om de juiste vorm van een krul te vinden, kunt u hem ook eerst met potlood schrijven.

De basisletters op deze bladzijden zijn vrij ingehouden gelaten, zodat de opbouw goed te zien is. Als u zelfvertrouwen en penbeheersing is gegroeid, kunt u wat avontuurlijker te werk gaan en zelf spannende krullen creëren.

Basisregels

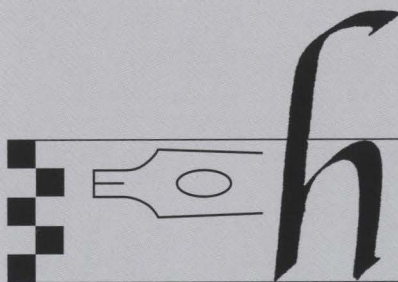
Besteed aandacht aan de papierkeuze. Het moet vloeiend zijn te beschrijven en een oppervlak hebben dat de pen en inktstroom niet hindert. De penpunt moet glad en gemakkelijk wendbaar zijn. Voor klein schrift kan een reservoir aan de pen worden bevestigd. Schuif

het bij een bredere pen goed omhoog, zodat de punt grotendeels zichtbaar blijft. Doop de pen voor elke krul opnieuw in, zodat de inkt goed blijft vloeien. Zorg ervoor dat de x-hoogte van de kleine letters precies vijf penbreedten blijft en van de kapitalen

zeven of iets minder. Met een letterbreedte van tweederde van de x-hoogte blijven de verhoudingen elegant. Soms wordt het moderne italiaek platter en puntiger geschreven om het interessanter te maken.

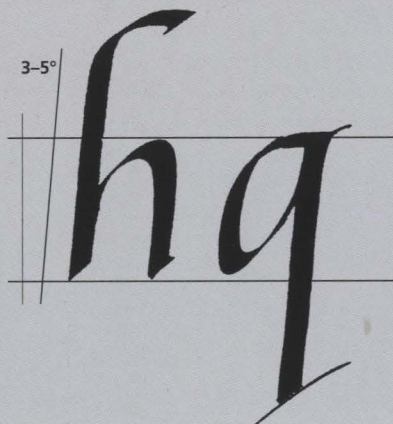
LETTERHOOGTE

De x-hoogte is vijf penbreedten voor de minuskels en zeven voor de kapitalen. De stokken en staarten hebben meestal een lengte van drie penbreedten, maar mogen ook langer zijn.

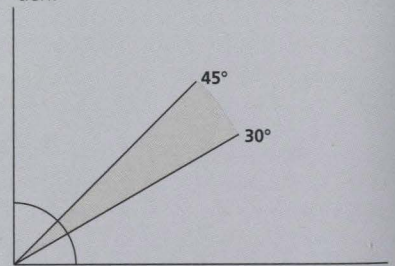
LETTERHELLING

De letters hebben doorgaans een voorwaartse helling van 3 tot 5 graden. 12 graden of meer is ook mogelijk, maar om de letters de juiste zwaarte te geven moet dan goed worden gelet op de penhoek.

PENHOEK

De penhoek varieert van 30 tot 45 graden. Bij het krullen mogen deze waarden worden losgelaten om de pen gemakkelijker over het papier te kunnen bewegen. De gemiddelde penhoek is ongeveer 40 graden.

Oefening: gekruld italiaek

Schrijf een letter eerst in formeel italiaek. Schrijf dezelfde letter vervolgens met een inleidende, verlengde schreef vooraf. Verleng ook de laatste streek, zoals bij de 'k' en de 'z', en maak de stokken en staarten steeds langer. Schrijf met wijde armbewegingen en zwiep de pen op het eind van het papier af. Houd de pen losjes vast en schrijf met vaart. Als u een of twee letters goed beheerst, blijf die dan oefenen om de slag goed te pakken te krijgen en uw zelfvertrouwen op te bouwen.

Lettergroepen

Gebogen

n m h b k p r

De letter 'n' is de basisletter van dit alfabet. De asymmetrische boog, die op ongeveer tweederde van de stam ontspringt, is bij alle gebogen letters in dit schrift dezelfde. Blijf deze streek oefenen totdat u die goed beheerst.

Voetgebogen

u y q g a d

U kunt deze gebogen letters verschillende soorten krullen geven. Schrijf met een penhoek van 40 graden en vorm de krul van de eerste streek met de hele hand.

Rond

o e c s i j l t f g

De ronde letters in de groep beginnen met een streek omlaag. Bij de 'e' buigt u aan de onderkant af om een ovale vorm te creëren.

Diagonaal

v w x y z

Bij het trekken van de tweede diagonaal van deze letters mag de penpunt platter worden gehouden (10 graden). U kunt de krullen klein houden of juist weelderig verlengen.

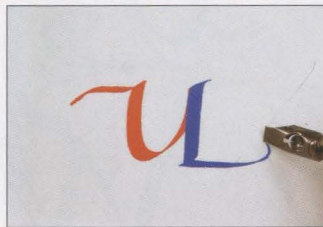
Streken (1e = rood, 2e = blauw, 3e = groen)

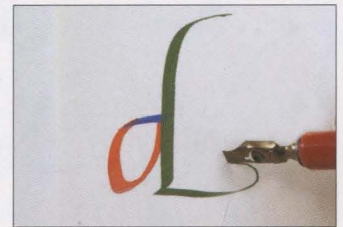
Begin met een schreef, ga omlaag en weer omhoog, buig af voor de boog en ga weer omlaag. Eindig met een krul.

De streek omlaag buigt af naar links. Laat de tweede streek op tweederde van de stam ontspringen. De derde streek is een krul.

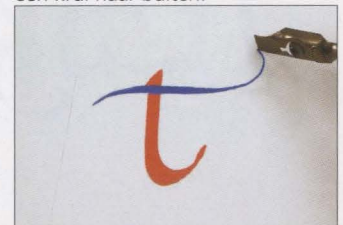
De 'u' volgt de omgekeerde vorm van de 'n'. De eerste streek vormt de boog. De tweede streek eindigt met een krul op de schrijflijn.

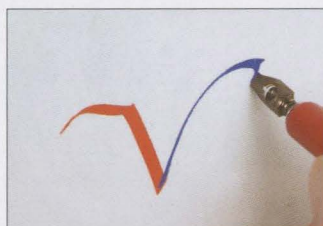
Geef de boog een deksel met een aparte streek. Buig de bovenkant van de stok af naar links, trek die door tot de schrijflijn en eindig met een krul naar buiten.

Leid de boog in met een lange schreef. Begin de tweede streek aan de rechterbovenkant.

Maak de staart. De dwarsbalk kan een lange krul krijgen, afhankelijk van de beschikbare ruimte aan beide kanten.

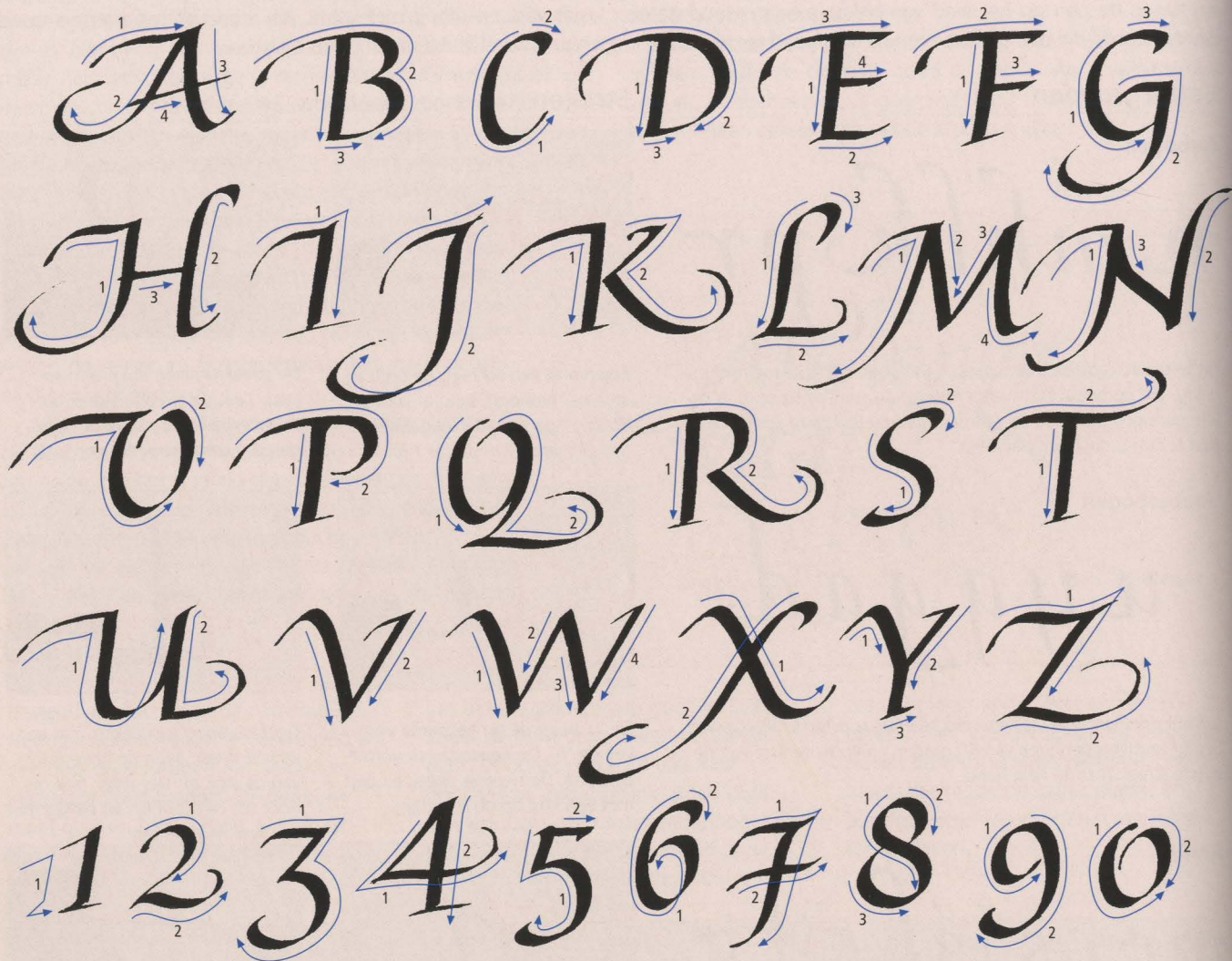

Trek de eerste streek door vanuit de schreef en zwaai de tweede uit tot een mooie krul.

Trek de eerste lijn diagonaal omlaag. Trek de tweede streek omlaag en maak de penhoek platter. Maak de letter met de derde streek af.

Gekruld italiaek

VEELGEMAAKTE FOUTEN – KAPITALEN

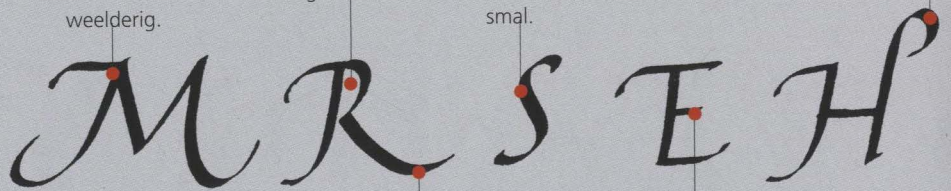
De kapitalen in het gekruld-italieek hebben dezelfde interlinie als in het formele italieek. Bij lange krullen moet de ruimte tussen de regels echter groter zijn. Maak de letters niet te kriebelig. Het kan verstandig zijn de krullen eerst met potlood te tekenen.

Deze letter is te weelderig.

De boog is te smal.

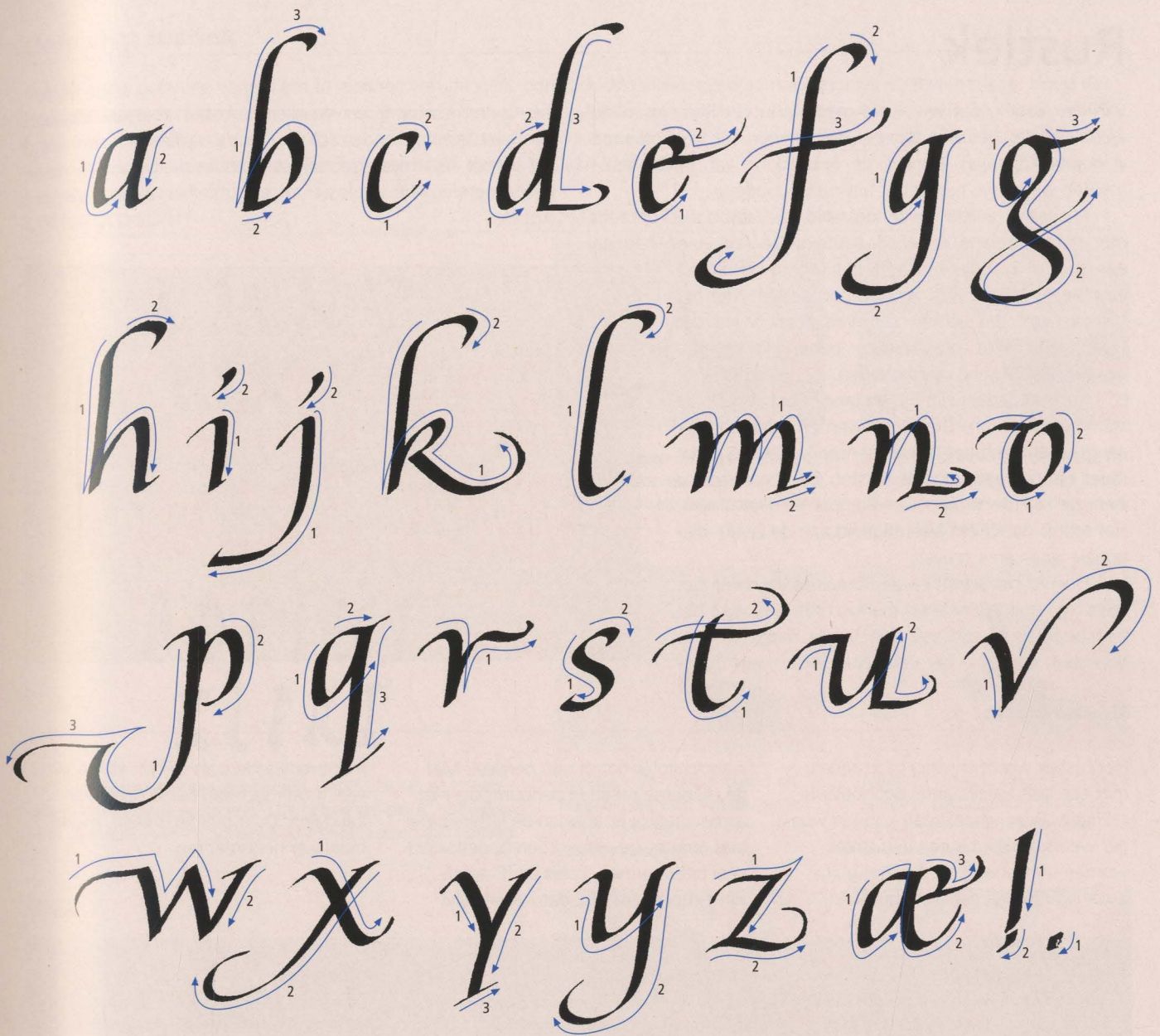
De letter is te smal.

De krul is te dicht en te rond.

De poten lijken gespreid – houd ze in balans.

De middelste dwarsbalk moet net zo lang zijn als de bovenste.

VEELGEMAAKTE FOUTEN - KLEINE LETTERS

De voor dit alfabet karakteristieke vertakkingen mogen niet te hoog uit de stam ontspringen, omdat ze anders te veel lijken op de ronde bogen van het foundational. De bogen in het gekrulde italiaek ontspringen op ongeveer tweederde van de letterstam en ze zijn asymmetrisch van vorm.

De boog is te rond. Trek de eerste strook van de onderkant door naar boven.

Het bovenste deel is te lang.

De streek is te strak gekruld en onnatuurlijk.

De tweede streek is te kort.

De vorm is te gekunsteld, te gebogen.

De staart is te smal.

